

Okkupasjonsåra: brot og samanhengar i organisasjons- og næringsutvikling

- ¹Mellbyes dagbok 1940
- ²Hamar Stiftstidende 17.4.1940
- ³Saman med Bjoner og Fjørtoft hadde generalsekretæren bl.a. møte med Tormod Hustad i Quisling-regjeringa. Her vart Bondelaget bede om å samarbeide og støtte ei oppmoding til bøndene om at dei ikkje måtte la seg mobilisere. Dietrichson avslø: berre styret kunne gjere slike vedtak, jf. «Dietrichsons dagbok», notat frå dei første dagane etter 9. april, NBa
- ⁴«Til Norges bønder», dat. 16.4.1940, NBa
- ⁵Forh.prtek. 5, NBa
- ⁶Beretning for Bondelagets virksomhet i 1940, NBa
- ⁷Feiring, Rovde og Tøsse 1988, s. 124
- ⁸Brev 24.7.1940, NBa
- ⁹Skriv frå AU til landsst. 20.6.40, NBa
- ¹⁰Skriv til Administrasjonsrådet 21.6. og 4.7.1940, NBa
- ¹¹«Bondesambandet» var ei nemning som var framme i diskusjonen alt i 1921 då Landmandsforbundet vart omdøyppt til Bondelaget. Mellbye var ein av dei som heldt på dette alternativet
- ¹²Det var småbrukarar og arbeidarar som hadde hovudyrket sitt i landbruket (jord- eller skogbruk) som skulle knytast til den nye organisasjonen
- ¹³Retningslinjer. Plan for videre utbygning av bondeorganisasjonen dat. 27.6.1940, NBa
- ¹⁴Ref. i Nationen 17.7.1940
- ¹⁵Mellbyes dagbok 1940. Mellbye skreiv dette 9. april 1941, på årsdagen for invasjonen
- ¹⁶Han takka nei, og sende i staden eit hyllingstelegram. Mellbye var den einaste framstående politikaren i Norge som vart invitert. Quisling vart det t.d. ikkje. (Styresmaktene var repr. ved general Laake.) Mellbye vart også invitert til Rikspartikonferansen i Nürnberg i 1938, men sa også då nei, jf. brev til Heinrich Sahn 28.8.1938, NBa
- ¹⁷Fleire notat i NBa, jf. Bråtveit 1990, s. 6
- ¹⁸Brev frå O. Bjoner til Mellbye 24.7.1940, Ma
- ¹⁹Dahl 1992, s. 194, Bråtveit 1990, s. 28–29, Wyller 1953, s. 33ff
- ²⁰Wyller 1953, s. 37, jf. Leirfall 1989, s. 98f
- ²¹Mellbyes samtale med dr. Richert 3.8., med adv. W.F.K. Christie 29.8., Mellbyes dagbok 1940, Ma Grefsheim
- ²²Sst.
- ²³Forh.prtek. 5, AU-møte 18.9.1940, Linjekomiteen. Retningslinjer. Plan for videre utbygning av bondeorganisasjonen, dat. 19.9.1940, NBa
- ²⁴Sjå t.d. argumentasjonen til L. Aukrust på landsstyremøtet 21.10.1940 i Stenografisk ref., NBa.
- ²⁵Jf. Forh.prtek. 5, NBa, Mellbyes dagbok
- ²⁶Jf. Mellbyes dagbok 1940, nedteikning 18.9.1940
- ²⁷Mellbyes dagbok 1940
- ²⁸Pryser 1988, s. 265–276
- ²⁹Leirfall 1989, s. 105
- ³⁰Tanken vart fremja i Produksjonsrådet for å få det til å øve påtrykk på dei borgarlege partia med sikte på ei samanslutning, jf. brev frå Hans Holten til Bondelaget 16.8.1940, Ma. Holten, som var generalsekr. i Bondepartiet, hadde fått opplysningane frå Høgre, og han kritiserte at Bondelaget tok dette initiativet
- ³¹Notat frå «Brev fra statsråd Mellbye», NBa, jf. Mellbyes dagbok
- ³²Mellbyes dagbok 1940, Forh.prtek. 5, NBa
- ³³H. Löhren (form), L. Aukrust, P. Jæger-Leirvik, I. Strand. For NS motte S. Klevar, Arne Thonle, Finn Thrana og S. Overland
- ³⁴Forhandlingsutvalgets mandat 9.10.1940, NBa
- ³⁵Mandatet for forhandlingsutvalget. Skriv frå Mellbye 9.10.1940, NBa
- ³⁶Forhandlingsutvalget dat. 12.10.1940, NBa
- ³⁷Hegrenes, gardbr. i Sunnfjord, var stortingsmann for Bondepartiet og repr. Sogn og Fjordane i landsstyret. Linge frå Valldal på Sunnmøre repr. kvinnenemnda
- ³⁸Stenografisk ref. frå landsstyremøte 21.10.1940, NBa, jf. elles Bråtveit 1990, s. 46–48, Wyller 1953, s. 57–59
- ³⁹Medlemer av komiteen: Enger (formann), Karset, Moen og Leirfall, Forh.prtek. 5, AU-møte 24.10.1940, NBa
- ⁴⁰Stenografisk ref. frå representantskapsmøtet 15.–17.11.1940, NBa, jf. Mellbyes dagbok 1940
- ⁴¹Både brev og møte er ref. i Mellbyes dagbok 1940, Ma Grefsheim. Om presset på Mellbye elles, jf. Wyller 1953, s. 60–61, Bråtveit 1990, s. 48–49
- ⁴²Mellbyes dagbok 1940

NOTAR s. 386–396

¹³Engelstad 1946, s. 177ff. I artikkelen, «Om troskap» brukte bl.a. Fangen Fichtes «Reden an die deutsche Nation» i eit oppgjer med metodane til den tyske okkupasjonsmakta

¹⁴Jf. Mellbyes tale på repr.skapsmøtet i november: Inngrepa frå styresmaktene mot «lov og rett» streid mot «vår oppfatning som et kristent bondefolk», stenografisk ref. frå representantskapsmøtet 15.–17.11.1940, NBa

¹⁵Brev frå Fladstad til Strand 29.9.1940, NBa. Fladstad var landsstyremedlem i Bondelaget for Østfold

¹⁶Jf. talane til Mellbye på repr.sk.møtet i november. Her ref. han også Klevars tale i Ringsaker, stenografisk ref. op.cit.

¹⁷Vitneprov til Dietrichson 26.11.1945 i Fretheimsaka, kopi utlånt av E Thrana, jf. Wyller 1953, s. 63

¹⁸Trykt avtaleutkast frå Quisling, jf. Forh.prtkl. 5, NBa

¹⁹Mellbyes dagbok 1940, 13.11.1940, Ma Grefshheim. Framlegget er trykt i papira til landsstyremøtet 14.11. og repr.sk.møtet 15.–17.11.1940, NBa

²⁰Mellbyes dagbok 1940

²¹Stenografisk ref. op.cit. Det var noko ulikt fram møte dei tre dagane, derfor var dei samla røystetala også noko ulike. Jf. elles Wyller 1953, s. 62f, Bråtveit 1990, s. 53f

²²Mellbyes dagbok 1940, 15.11.1940

²³Seland var formann i Kvina og Sira krinslag, og hadde ei lang fartstid i Bondelaget. Han hadde sete som fast medlem i landsstyret i perioden 1916–36

²⁴Stenografisk ref. op.cit.

²⁵Sst.

²⁶Leirfall 1989, s. 112

²⁷Notat til Quisling frå Klevar 21.11.1940, NBa

²⁸Jf. brev frå Hagelin til Lie 21.11.1940, NBa. Enger hadde på førehand nekta å utlevere dette materialet

²⁹Beretning om Norges Bondelags virksomhet i 1940, jf. brevveksling mellom Innanriksdep., KUD og Enger og Trædal 22.11., 2.12., 12.12.1940, NBa. (Enger var supplerande dir. for Noregs Bank og formann i direksjonen i Norges Kreditforening for Land- og Skogbruk, Trædal var sokneprest i Støren)

³⁰Formannens innstilling overfor landsstyret, udat. notat, jf. skriv til AU 10.1.1941, NBa. Etter samtale med Dietrichson vurderte han det som usannsynleg at landsstyret ville

slutte seg til ei oppløysing, Mellbyes dagbok 1941, 21.1.1941

³¹Brev frå Strand til Hope 16.1.41, jf. brev frå Mellbye til Richert 13.2.41, NBa

³²Mellbyes dagbok 1941

³³Notat frå Dietrichson 7.3.1941, og brev til Fretheim 8.3.1941, NBa

³⁴Trykt i For Bygd og By, utklipp (udat.) Ma

³⁵Forh.prtkl. 5 AU-møte 7.–8.3.1941, NBa. Ordninga kom i stand etter juridiske utgreiingar frå Sverre Lie og Rolf Løchen, jf. notat frå Lie 21.1.1941 og PM frå Løchen 6.2.1941, NBa. Berger var gardbrukar frå Mysen og var landsstyremedlem for Østfold frå 1933

³⁶Norges Bondesamband. Historikk og dokumentasjon, 1937–1942, s. 14, NBa

³⁷Skriv frå NS ved T. Hustad 12.2.1941, NBa

³⁸Ref. i notat frå Leirfall 22.3.1946 (til rettsoppgjeret); NBa, jf. Wyller 1953, s. 97

³⁹Forh.prtkl. 5, landsstyrem. 3.–4.11.41, NBa, jf. Wyller 1953, s. 97

⁴⁰Thrana var på denne tida «sambandsmann» i Landbruksdepartementet, dvs. repr. for NS for å orientere partiet om det som skjedde i departementet. Thrana har sjølv opplyst at han fungerte som privatsekretær for Fretheim, intervju med Thrana 25.5.1994

⁴¹Norges Bondesamband. Historikk og dokumentasjon 1937–1942, NBa, jf. Feiring, Rovde og Tøsse 1988, s. 125–126, Wyller 1953, s. 101

⁴²Norges Bondesamband. Historikk og dokumentasjon, 1937–42, s. 19, NBa

⁴³Klevar hadde våren 1941 døypt om Bondelaget til NS Bondesamband – som eit tydeleg varsel om kva planar han hadde. Jf. Wyller 1953, s. 93

⁴⁴Trahaug var liksom Klevar telemarking (frå Flatdal)

⁴⁵Vitneprov til Strand i Fretheimsaka 4.12.1945, utskrift av domemot Fretheim i Norsk Rettstidende 1947, s. 353f, kopi utlånt av E Thrana, jf. Espeli 1991, s. 71f

⁴⁶I. Strand var ein av dei som ikkje melde seg inn

⁴⁷Retningslinjer fastslått i konferanse med Quisling 17.7.1942, NBa

⁴⁸Jf. «Diskusjonsgrunnlag for det vidare arbeid», notat Bondesambandet, udat. NBa

⁴⁹Brev til Fretheim frå Høgetveit 8.11. 43, NBa

⁵⁰Feiring, Rovde og Tøsse 1988, s. 126

- ⁸¹Gjelsvik 1977, s. 29-31. Far til Tore Gjelsvik leidde bureisingsarbeidet i Ny Jord og var nær ven av både Mellbye og Dietrichson. Tore Gjelsvik hadde elles ofte samtalar med sambygdingen Dietrichson på toget frå Ski til Oslo. - Dietrichson vart mistenkt for å stå bak denne aksjonen og forhøyrd av politiet, men korkje han eller Mellbye visste om han
- ⁸²"Strands papirer 1940-41", NBa
- ⁸³Professor Olav Moen la ned vervet sitt i AU etter at Mellbye vart avsett. Klokk, Karset og Glærum drog seg ut først seinare om våren og sommaren. (Glærum heldt likevel fram som landsstyremedl. til motet i november)
- ⁸⁴Oversikt over organisasjonsarbeidet i Norges Bondesamband, 3.11.1942, jf. mappe «Utmeldelser 1941», NBa
- ⁸⁵Beretning om Norges Bondesambands virksomhet 1942, NBa
- ⁸⁶To medlemslister frå 1944, den eine gjev opp medlemstalet til 2484, den andre 3184, jf. Innstilling frå granskingskomiteen til Norges Bondelag, dat. 24.7.1945, NBa
- ⁸⁷NS Bondegrupper (NSBG). Årsmelding 1944, NBa
- ⁸⁸Under krigen var knapt 11 % av medlemmene i NS bønder eller fiskarar. Ved folketeljinga i 1946 utgjorde denne yrkesgruppa 14,8 % av yrkesbefolkninga, jf. Myklebust og Hagtvet 1980, s. 612-613, Dahl, Hagtvet, Hjeltnes 1982, s. 156-157
- ⁸⁹PM Organisasjonsforholdene i Søndre Hedmark krets av Norges Bondesamband, NBa
- ⁹⁰Jf. stenografisk ref. frå representantskapsmøte 15.-17.11.1940, NBa
- ⁹¹Plan for vidare utbygging av bondeorganisasjonen, Organisasjonskomiteen mars 1941, jf. Lover for Norges Bondesamband, NBa
- ⁹²PM om utbygginga av organisasjonen, dat. 10.11.1941, NBa
- ⁹³Brev til Norges Bondelags krinsformenn 13.2.1941, NBa. Arbeidsutvalet vart ikkje informert om denne meldinga, jf. Forh.prøtkl. 5, landsstyrem. 3.-4.11.1940, NBa
- ⁹⁴Talet for 1941 etter opplysningar på landst.m. 3.-4.11.1941, Forh.prøtkl 5, for 1939: NBL Beretning om virksomheten 1939, s. 45. NBa
- ⁹⁵Brev frå NML til Landbruksdep. 8.12.1941, jf. kopi av brev frå NKF til Landbruksdep. 10.12.1941, NMLa
- ⁹⁶Forordning om brigde i mellombels lov til å frenje omsetnaden av jordbruksvaror av 10. juli 1936, Landbruksdepartementet 31.1.1942, NBa
- ⁹⁷Lie 1980, s. 204ff, Norges Bondesamband. Budsjettforslag og årsregneskap 1944-1945, NBa
- ⁹⁸Jf. brevarkiv i NMLa
- ⁹⁹Ministerpresidentens fullmakt til Norges Bondesamband 18.3.1943, Norges Bondesamband. Utkast til lov om bondeorganisasjonene 4.9.1944, endra utkast 30.10.1944, jf. Norges Bondesamband, Aktuelle organisasjonsoppgaver, 20.3.1944, NBa
- ¹⁰⁰Jf. dommen mot Fretheim i Høgsterett, Norsk Rettstidende 1947, s. 354
- ¹⁰¹Korrespondansen i NMLa er eit vitnemål om dette presset, jf. fleire notat og skriv Bondesambandets arkiv, NBa
- ¹⁰²Brev dat. 8.12.1941, NMLa
- ¹⁰³Espeli 1991, s. 72-73
- ¹⁰⁴Nikolai Schei, fødd i Forde i Sunnfjord, var utdanna jurist og hadde m.a. i 30-åra arbeidd som inspektør i Riksgjeldsmeklingsinstituttet. Under krigen var han aktiv i motstandsarbeidet, m.a. som medlem i leiinga for Heimefronten. I 1945 overtok han embetet som fylkesmann i Sogn og Fjordane - etter svigerfaren Ingolf E. Christensen
- ¹⁰⁵Jf. Lie 1980, s. 200, Intervju med Jon Ringen (kontorsjef i Provianteringsktr. i Forsyningsdep. under krigen), 20.3.1991
- ¹⁰⁶Lie 1980, s. 200, Norske Melkeprodusenters Landsforbund 1881-1981, 1981, s. 242ff, Espeli 1991, s. 76-78
- ¹⁰⁷Lie 1980, s. 201
- ¹⁰⁸Sst. s. 209-214
- ¹⁰⁹Sst. s. 214-217, Espeli 1991, s. 70, 76
- ¹¹⁰Bladet var eit framhald av «Melkeprodusenten» utgjeve av NML frå 1930
- ¹¹¹«Dette spørsmålet vart teke opp av dei gruppene som planla ein ny topporganisasjon for omsetningssamvirket, jf. fleire notat i LSa. Ifølgje Leirfall meinte den seinare bondelagsformannen Arne Rostad under krigen at laget burde erstattast av dei økonomiske organisasjonane, intervju med Leirfall 12.2.1991
- ¹¹²Skrivet finst i NBa i konvolutt merkt «Henvendelse fra N. B. og Sm.lag til London», jf. Leirfall 1989, s. 151
- ¹¹³Jf. Milward 1972, s. 67ff
- ¹¹⁴Jf. Foss 1981, s. 11ff, Skodvin 1990, s. 33-35